

JANINA ALTMAN (HESCHELES) va nèixer a Lwów (L'viv, Lemberg, Lemberik), i després de sobreviure a la *Xoà* va acabar els estudis de batxillerat i va emigrar a Israel. És doctora en química, ha exercit com a investigadora en institucions com el Technion (Institut de Tecnologia d'Israel) i la Universitat de Haifa, i ha publicat nombrosos articles en revistes internacionals. És autora d'una novel·la premiada a Israel —basada en les seves pròpies memòries sobre l'Holocaust— i d'un assaig sobre la resistència antinazi entre la joventut acadèmica alemanya. Viu a Haifa i ha ajudat decisivament a la realització d'aquesta traducció.

TÍTOL ORIGINAL: *Oczyrna dwunastoletniej dziewczyny.*

EDICIÓ: Centralny Komitet Żydów Polskich / Centralna Komisja Historyczna w Polsce, Oddział Wojewódzki w Krakowie (Wojewódzka Żydowska Komisja Historyczna, Kraków), Nr. 9 (20), 1946.

FOTOGRAFIES: Yad Vashem Archives (3, 5, 7); Ghetto Fighters' House Museum Archives (4, 6); Eitan Altman (9).

PORTADA: Grup de jueus al pati de la presó de Lwów (veg. pàg. 41), i fragment del manuscrit del llibre. Fomuntatge: Laboratorium.cat.

© Del text: Janina Altman, 1946.

© Del pròleg: Iaroslav Hyrtsak, 2012.

© De la traducció: Guillem Calaforra, 2012.

© D'aquesta edició: Riurau Editors, 2012.

Carrer de l'Agregació, núm. 1, 2n 1a

08041 Barcelona

info@riuraueditors.cat

Produït per Jaume Ortola

ISBN: 978-84-938315-8-5

Dipòsit legal: B.25974-2012

Impressió: Publidisa

Janka Hescheles
(Janina Altman)

**Amb els ulls d'una nena
de dotze anys**

Traducció de Guillem Calaforra

Sumari

Cronologia	7
Introducció a l'edició catalana	9
Pròleg a l'edició catalana	11
Nota del traductor	21
[Nota dels editors polonesos, 1946]	27
[Presentació]	29
Amb els ulls d'una nena de dotze anys	37
I.	39
II.	49
III.	59
IV.	70
V.	74
VI.	76
VII.	84
Epíleg	99
Annex: Poemes del camp de concentració «Janowski»	105

Cronologia

- 1939** 23 d'agost Pacte Molotov-Ribbentrop.
1 de setembre Esclat de la Segona Guerra Mundial.
17 de setembre L'exèrcit soviètic ocupa Lwów.
- 1941** 22 de juny Inici de l'«Acció Barba-roja».
Juny Abans de retirar-se els russos, l'NKVD incendia les presons de Lwów.
29 de juny La Wehrmacht ocupa Lwów.
30 de juny - 2 de juliol Primer pogrom contra els jueus.
8 de juliol Ordre de dur l'estel de David els majors de 14 anys.
25-27 d'agost Pogrom amb l'excusa de la mort de Petliura.
8 de setembre Creació del Comitè Jueu (*kabał*), presidit per Józef Parnas.
Setembre Creació del DAW (Fàbriques Alemanyes d'Arma-ment) al carrer Janowska.
Octubre Creació del camp de concentració «Janowski». Parnas es nega a lliurar gent per al camp i és afusellat. Adolf Rothfeld esdevé president del *kabał*.
Novembre Concentració dels jueus al barri jueu («aquarterament»).
- Desembre «Acció» contra els ancians.
- 1942** Gener Mor Rothfeld, el succeeix Henryk Landesberg.
Març Landesberg lliura als alemanys una llista de noms destinats a la deportació. «Acció» de març: 15.000 persones deportades a Bełżec.
10-23 d'agost «Acció» d'agost, 50.000 deportats a Bełżec, entre ells la major part de la família de Janina.
Setembre Pengen Landesberg i 11 milicians jueus, reduc-

ció de la superfície del gueto. Janina intenta fugir del gueto, va a parar a Czarny Potok. Torna a Lwów. Nous intents de fugida, que s'acaben amb xantatges.

1943 *Gener* El gueto es converteix en camp de concentració per a jueus (*Julag, Judenlager*).

1 de juny Liquidació del gueto. La mare de Janina mor durant la liquidació del gueto.

Juny-octubre Estada de Janina al camp «Janowski».

Setembre-octubre Any Nou jueu al camp de concentració.

Octubre Janina fuig a Cracòvia.

19 de novembre Liquidació del camp «Janowski».

Novembre de 1943 - març de 1944 Estada a ca la Wanda Janowska (*Wójcik*) i amb la família dels Kobyliński.

1944 *Març - final de la Guerra* Estada al Centre Infantil de Jadwiga Strzałecka, a Poronin.

Introducció a l'edició catalana

Agraeixo al senyor Guillem Calaforra i a Riurau Editors que hagin fet accessibles al lector català i espanyol unes memòries redactades fa setanta anys, durant la Segona Guerra Mundial. Aquestes memòries, escrites per una xiqueta de dotze anys, sense virtuts literàries, presenten el valor d'un document històric, perquè a banda de dades personals hi van quedar anotats fets relacionats amb la comunitat jueva tant al gueto de Lwów com al camp de concentració «Janowski». Hi apareix el primer president de la comunitat jueva, el Dr. Józef Parnas, que va ser afusellat perquè es va negar a permetre que els alemanys s'emportessin la gent als camps de concentració. El següent president, el senyor Rothfeld, també es negà a complir aquestes ordres. Va morir d'un atac al cor. Llur negativa a col·laborar és un testimoni d'integritat moral. El tercer president del *Judenrat*, Henryk Landesberg, el van penjar.

En aquestes memòries recordo en diverses ocasions el doctor Maksymilian Kurzrok. Kurzrok va ser alhora administrador de l'hospital del gueto i del camp «Janowski», es podia bellugar entre aquelles dues aglomeracions de jueus, cosa que aprofitava per a portar medecines al camp. El seu paper d'enllaç s'acostava a la seva fi a mesura que s'aproximava la liquidació del gueto. No va ser fins llavors que va decidir fugir, tot mirant també de salvar els joves treballadors de l'hospital. Va organitzar una expedició a Dnipropetrovsk a partir de documentació falsa, amb el propòsit d'unir-s'hi a les brigades d'ucraïnesos i polone-

sos dedicats a la construcció de fortificacions defensives alemanyes. El pla va fracassar. Dos jueus al servei de la Gestapo, Peherz i Szwadron, van reconèixer Kurzrok a l'estació central i van delatar aquell grup.

Kurzrok es va ocupar de proporcionar als treballadors més vells i a les seves famílies un lloc per a amagar-se al búnquer del soterrani de l'hospital. Els alemanys no van descobrir aquell búnquer. La gent hi va sobreviure als moments de la liquidació del gueto, però com que no tenien mitjans de subsistència per a més temps, ells mateixos es van lliurar. Els van portar als terrenys del camp de concentració. Abans de l'execució es van negar a obeir l'ordre de despullar-se i es van enverinar en grup. Entre ells hi havia la meva mare.

En el text recordo els noms de Ryszard Akser, Broniek Jakubowicz i Abram Warman. Del camp de concentració estant no tenia jo ni idea que ells, i encara més gent, havien posat en marxa una acció d'auxili mutu, de la qual ens vam aprofitar molts altres i jo. Akser i Jakubowicz, com a treballadors jueus de l'oficina tècnica, més d'una vegada van salvar la vida de persones condemnades a mort. Em vaig assabentar d'això després de la guerra. A Akser, li van proposar la possibilitat de fugir. No la va aprofitar. Va voler romandre al camp de concentració per ajudar la gent.

Als països ocupats, en molts llocs on hi havia hagut camps de concentració es van fundar museus. Del camp «Janowski» no en va quedar ni rastre. Que almenys se'n mantingui la memòria!

Janina Altman
Haifa (Israel), 17 de maig de 2012

Pròleg a l'edició catalana

Des de fa molts mesos, només m'ocupo de llegir sobre els destins de les dones ucraïneses que van viure la col·lectivització, les repressions estalinistes i l'ocupació alemanya. Per tenir una perspectiva més vasta, llegeixo també les memòries de dones que es van fer adultes durant la revolució de 1917, llegeixo sobre el gulag i sobre els camps de concentració del període nazi, sobre els xinesos després de la gran fam dels anys 1959-1962. Entre tots aquests materials hi ha les memòries de Janina Hescheles, una nena jueva de dotze anys, de Lwów.

Són pàgines molt difícils de llegir. Però hom no pot deixar de llegir-les. Com el metge que no pot girar la cara a les malalties greus, l'historiador no té dret a tractar només assumptes lleugers. La lectura d'aquestes memòries té una finalitat terapèutica. Fa canviar de manera fonamental la nostra visió de la història del segle xx a la nostra àrea. Estem acostumats a cercar en la història de l'Europa de l'Est claus per al nostre futur. És així com ens eduquen a les escoles i a les universitats. Hom intenta convèncer els ciutadans que existeix una cosa així com «el triomf de la justícia històrica». El passat serveix com a testimoni de la nostra legitimitat per a aquesta «justícia històrica», i en nom d'aquesta justícia ha calgut recórrer de vegades a la violència i sacrificar vides.

Les memòries que llegeixo, però, revelen una cosa ben diferent: que la violència va ser el fi d'aquesta història, no pas l'instrument. Innombrables genocidis —la fam provocada a Ucraïna, o altres casos semblants, la massacre

dels polonesos de Volínia duta a terme pels nacionalistes ucraïnesos el 1943, l'expulsió territorial dels tàtars de Crimea el 1944 i la dels polonesos d'Ucraïna Occidental el 1945, ordenades per Stalin, etc.—, han estat els esdeveniments principals de l'Europa de l'Est del segle xx, i per una manca de terminologia hom els anomena amb el bell terme de «modernització». Ens han ensenyat a la universitat que la modernització va transformar les nostres col·lectivitats locals tradicionals, com ara el llogarret ucraïnès d'abans dels kolkhozos, el *shtetl*,¹ els pobles dels tàtars de Crimea, etc., en grups humans moderns, habitants de les grans ciutats, que no són diferents dels europeus occidentals. En general, la història de les regions tal com hom l'estudia a la universitat mostra lligams amb el procés de formació de les institucions, fàbriques, universitats —tot el que contribueix a la vida moderna del segle xx. En realitat, la lectura d'aquestes memòries mostra, de fet, una cosa ben diferent: aquelles comunitats tradicionals i aquells pobles no es van transformar d'una manera gradual, per la força del «progrés històric», sinó que van ser eradicats, els seus habitants van ser exterminats o obligats a l'exili, i els qui van aconseguir salvar-se'n, independentment de com ho van aconseguir, van esdevenir víctimes d'un terror massiu. No ha estat pas una urbanització i una industrialització tranquil·les el que ha fet penetrar la modernitat en el món tradicional de l'Europa Oriental i li ha posat punt final, sinó les dues guerres mundials i la violència entre aquestes —el que els historiadors anomenen «la Guerra dels Trenta Anys del segle xx».

La història de Lwów (ucr. L'viv, al. Lemberg, jid. Lemberik), una de les ciutats més grans de l'Europa de l'Est, n'és un exemple. En aquells temps, hom mesurava el ni-

1. O *stetl* (de l'alemany *Städtel*, «poblet»): pobles jueus situats a les zones frontereres de l'imperi rus i a l'imperi austrohongarès. (JA)

vell de desenvolupament d'una ciutat segons el nivell d'accessibilitat de les seves estructures per als ciutadans corrents, fossin les institucions culturals i educatives, els mitjans de transport, els parcs, els restaurants i els cafès, els carrers, etc. Des d'aquests punts de vista, en el període d'entreguerres Lwów era la ciutat més moderna d'aquesta part d'Europa. D'altra banda, Lwów era la capital de Galítsia, una de les regions més pobres i més endarrerides d'Europa. Aquests contrastos entre la capital rica i el voltant pobre tenien profundes arrels històriques.

Lwów va ser fundada a mitjan segle XIII com una típica ciutat comercial, a la cruïlla entre les rutes est-oest i nord-sud. Les guerres entre diferents dinasties van pertorbar la vida de la seva població, que va patir diversos atacs dels tàtars, dels turcs i dels cosacs, però no s'hi va sotmetre gràcies a les muralles que l'envoltaren fins al segle XVII, quan aquells murs van perdre la seva importància gràcies als nous mitjans tecnològics. Els canvis de poder se succeïen d'una manera generalment tranquil·la. Van establir Lwów uns prínceps rutens (ara se'n diu *ucraïnesos*), i durant no gaire temps va quedar sota el poder d'aquells prínceps (1370-1387). Després de la mort de la dinastia local —des de 1430—, Lwów es convertí en una part del regne de Polònia. Des del primer repartiment de Polònia (1772) fins a la fi de la Primera Guerra Mundial va pertànyer a la monarquia dels Habsburg. Gràcies a la seva riquesa i a la seva situació còmoda en una cruïlla de vies comercials, la ciutat atreïa molts habitants. Des de l'edat mitjana, cinc grups etnoreligiosos conviuen a Lwów: els polonesos, els ucraïnesos (els rutens), els alemanys, els jueus i els armenis. Poques ciutats de l'Europa Oriental es caracteritzaven per una tan extraordinària diversitat de la seva població. A l'època moderna, a l'època que va passar en poder dels austríacs (1772-1914) i dels polone-

sos (1919-1939), el mosaic ètnic de Lwów es convertí en un complex tripartit més o menys estable: polonesos (50-55%), jueus (30-35%) i ucraïnesos (15-20%), fins a la fi de la Segona Guerra Mundial. El 1945, Lwów finalment esdevingué ucraïnesa (80-90%) amb una nova minoria russa (10-20%), però a quin preu! Hitler hi va exterminar els jueus, Stalin perseguí els polonesos, i fins al final del règim soviètic les quantitats respectives amb prou feines ultrapassaven l'1%.

El destí dels jueus de Lwów —una de les concentracions de jueus més altes d'Europa— va ser particularment tràgic. Els jueus vivien a Lwów des dels inicis de la història de la ciutat, des dels temps dels prínceps rutens (ucraïnesos); probablement procedien de l'est, de Khazària. El seu nombre va augmentar des que els reis de Polònia van oferir aixopluc i privilegis als jueus perseguits a Alemanya. A l'edat mitjana, hom regulava la vida de la gent a base de privilegis. Un d'aquests privilegis importants consistia en la possibilitat de viure intramurs. La societat jueva no era homogènia, hom distingia entre els qui vivien intramurs de la ciutat i els mercaders més pobres, que vivien extramurs. Se suposa que és també la diferència entre els jueus occidentals (asquenasites) i els jueus orientals, diguem-ne *preasquenasites*. Cadascuna d'aquestes comunitats tenia les seves pròpies sinagogues, però tenien un cementiri comú. La tensió caracteritzava aquests moviments religiosos i polítics. Els ortodoxos fins i tot van matar el rabí de la primera sinagoga reformada, la sinagoga Tempel, situada extramurs.

Els moviments nacionalistes polonesos i ucraïnesos amenaçaven també els jueus. Tant els uns com els altres reclamaven Lwów com a pròpia. N'hi ha prou amb assenyalar que les batalles durant la guerra entre els polonesos i els ucraïnesos, el 1918-1919, acabaven amb pogroms

contra els jueus, perquè l'exèrcit polonès els acusava d'ajudar els ucraïnesos.

Al final de la dominació austrohongaresa, i més encara a l'època d'entreguerres (1919-1939), l'elit polonesa va agafar les regnes del poder. Això tingué com a conseqüència la «polonització» de Lwów, que es va plasmar en el canvi dels noms dels carrers i dels monuments, a més del desplaçament de l'alemany pel polonès com a llengua de la política i de la cultura. L'assimilació d'aquesta «polonització» per part de les minories urbanes locals —és a dir, els alemanys, els armenis, els jueus i els ucraïnesos— va fer un paper fonamental en aquest fenomen. La població jueva era de 110.000 persones.

El 1939, l'Exèrcit Roig va entrar a Lwów. El poder soviètic havia tancat les sinagogues, i obligà els comerciants a liquidar els seus negocis. La població de la ciutat va augmentar a causa del flux de gent que fugia dels territoris ocupats pels alemanys.² El 30 de juny de 1941, els alemanys van ocupar la ciutat. Durant l'ocupació alemanya, 150.000 jueus de Lwów van perdre la vida; el 1945 només n'hi quedaven 260.

Janina Heschels va tenir la sort de sobreviure. Les seves memòries posseeixen un rar valor històric: escrites «en calent», es distingeixen per aquesta precisió fotogràfica que caracteritza els records dels infants. Naturalment, hom es troba temptat d'establir un paral·lel amb el diari d'Anna Frank, però de seguida es veu la futilitat d'un exercici així. Anna Frank i la seva família van viure en la clandestinitat fins que la policia alemanya els va descobrir l'agost de 1944. De fet, el seu diari no ens ensenya pràcticament res sobre la vida dels jueus a l'Amsterdam ocupada, ni sobre la quotidianitat de la família Frank al

2. Una part dels immigrants van ser enviats a Sibèria. El que llavors va semblar una dissort, més tard es mostrà com una oportunitat que els va salvar la vida. (JA)

camp de concentració, altrament que les memòries de Janina Hescheles, en les quals aquesta quotidianitat, i també la violència a què es va veure encarada la noia des dels primers dies de la guerra, hi són omnipresents. La clandestinitat causà a Anna Frank una munió d'angoixes i disgustos, mentre que la seva família tenia accés als llibres, seguia cursos a distància de la Universitat i, gràcies als amics, reeixia a aconseguir jocs i aliments; per a ells, el més espantós eren els sorolls de trets i explosions que els envoltaven. La vida de Janina Hescheles a la Lwów ocupada presenta un contrast violent amb la d'Anna Frank: a més de sentir dia rere dia l'eco dels afusellaments, tots els dies presenciava execucions sumaríssimes de detinguts, i per a anar a treballar havia de prendre un camí sembrat de cadàvers. El que li feia por no era tant la mort com la sort que quedava reservada als infants que, si no eren executats, els soterraven vius. Hi ha un passatge del seu diari que transmet un detall edificant: els presoners del camp del carrer Janowska no demanaven pas de sobreviure, sinó que els fessin un tret al cap, perquè això els oferiria una mort ràpida i alliberadora.

La comparació d'aquests dos textos mostra que la situació a l'est d'Europa era pitjor que no a l'oest. En el diari hom troba la resposta que Anna Frank és la primera a subratllar: «Si ja passen coses tan horribles a Holanda, ¿què els espera [a aquells dissortats] a les regions llunyanes i bàrbares on els envien?».³

Janina i la seva família es van trobar en una situació particularment precària. Quan la societat viu sota una amenaça, les possibilitats de supervivència d'un indivi-

3. *Le Journal d'Anne Frank*, text establert per O. H. Frank i M. Pressler, nova edició en curs adaptada del neerlandès per N. Oomes i P. Noble a partir de la traducció de l'edició crítica per P. Noble i I. Rosselin-Bobulesco, París, Calmann-Lévy, «Le Livre de Poche», pàg. 57. (IH)

du depenen de la solidaritat que uneix els membres de la comunitat a què pertany: com més important és aquesta comunitat, més es multipliquen les seves possibilitats. La família de Janina representava una minoria palesa, la dels jueus polonòfons que passaven per estrangers als ulls de tothom: els ucraïnesos els prenién per polonesos, els quals, al seu torn, tal com feien els alemanys, els consideraven només jueus.

No hi ha cap dubte que els nazis haurien exterminat els jueus de Galítsia, tant si s'hi haguessin oposat els ucraïnesos i els polonesos de la regió com si no. Tanmateix, tampoc no hi ha cap dubte que el nombre de vides salvades hauria estat molt superior si aquests darrers haguessin mostrat més compassió envers els seus veïns jueus: les recerques històriques confirmen que van massacrar-los a cor què vols durant els pogroms de l'estiu de 1941, és a dir, bastant abans de la «solució final». Sens dubte, els ucraïnesos, i una mica menys els polonesos, van contribuir a la desaparició dels seus veïns jueus —tot i això, hi hagué també alguns polonesos que van gosar salvar jueus.

És evident que els pogroms i la manca de solidaritat envers els jueus s'expliquen en part per l'ocupació soviètica, la provocació alemanya i la guerra. Però explicacions com aquestes tendeixen a marginalitzar el mal i a desplaçar-ne la responsabilitat sobre les espatlles d'altri. La veritat és que el mal i el progrés no són antònims. Fidels companys de viatge, travessen de bracet la història contemporània, i potser res no ho ilustra tant com el destí dels jueus polonòfons de Lwów, que en aquella època constituïen una comunitat de les més progressistes a la ciutat més moderna de la zona.

En el seu epíleg, Janina Heschels procedeix a fer una generalització interessant: la seva Lwów és a tot arreu del món, i concerneix cada individu que alguna vegada hagi

estat empès a deixar la seva ciutat o poble natal, o que hagi perdut la seva família en circumstàncies doloroses. En aquest sentit, l'experiència de Lwów és veritablement universal, tal com la d'Auschwitz o la de Sarajevo.

Tony Judt va escriure molt sobre la importància universal de ciutats on «countries, communities, allegiances, affinities, and roots bump uncomfortably up against one another—where cosmopolitanism is not so much an identity as the normal condition of life», i on «multiple communities and languages [were] often mutually antagonistic, occasionally clashing, but somehow coexisting».⁴ Nou ciutats figuren en la llista de Judt: Sarajevo, Alexandria, Tànger, Tessalònica, Odessa, Beirut, Istanbul, Txernivsí i Újghorod. Tres d'elles pertanyen a la Ucraïna actual, i si Judt no esmenta Lwów és per una badada. Sigui com sigui, avui dia ni Lwów, ni Odessa, ni Újghorod ni Txernivsí no mereixen l'estatus de «ciutats universals». El van perdre a mitjan segle xx. ¿Irremeiablement? No ho sé. Els ucraïnesos, sobretot les generacions joves, podrien esperar de merèixer aquest estatus algun dia, i per començar retre memòria a aquelles nacions que hi van viure una vegada i li van donar aquesta aura d'internacionalitat.

D'altra banda, pel que fa als polonesos, els ucraïnesos de Lwów han aconseguit en part que millorin les relacions. Després de la caiguda del sistema comunista, hom ha dut a terme certs passos importants i simbòlics envers la reconciliació polonesoucraïnesa. La ciutat, que antany serví de camp per a ferotges batalles, es transforma avui dia en una ciutat de camps d'esport on han tingut lloc les competicions del campionat de futbol «Euro-2012».

La pau instaurada entre els ucraïnesos i els polonesos continua nodrint l'esperança d'un acostament possible

4. T. Judt, «Edge People», *New York Review of Books*, 25 de març de 2010. (IH)

entre els jueus i els ucraïnesos, una esperança que la publicació dels records de Janina Heschels no pot fer altra cosa que reforçar. Traduits a l'ucraïnès (i també al rus), passen des d'ara a formar part de la memòria històrica nacional, la qual està regida per un dels principis més simples: els herois separen, mentre que les víctimes acosten. Commemorar aquestes darreres ens ajuda a preservar la nostra vigilància. Sense aquesta vigilància, la visió «comfortable» de la violència i de l'adveniment de la justícia històrica com a fenòmens excepcionals esdevé una de les visions més seductores, i tothora ens exposa al risc de convertir-nos en els joguets de la follia destructiva de la història.

Iaroslav Hyrtsak
Doctor en Història
Professor a la Universitat Estatal de Lwów I. Franko

Nota del traductor

L'any 2011, mentre preparava materials per a unes intervencions en l'*Any Miłosz* a Cracòvia i Bucarest, vaig trobar dos textos en què aquell gran poeta esmentava un autor que jo desconeixia, Michał Borwicz. Cap de la resistència antinazi a L'viv i a Cracòvia, després de la Segona Guerra Mundial Borwicz va defensar a la Sorbona una tesi doctoral sociològica que publicà uns anys després Gallimard amb el títol *Écrits des condamnés à mort sous l'occupation nazie, 1939-1945* (1954). Miłosz lloava aquell llibre perquè havia explicat molt bé la paradoxa a què l'Holocaust havia empès les seves víctimes: enmig de la industrialització de la mort humana, intentaven expressar-se i el llenguatge no podia anar més enllà dels clixés i dels tòpics heretats.

El llibre de Borwicz, cap al final, dedica un capítol als *condamnés infants*. Allà vaig llegir la laudatòria opinió que li mereixien, a l'autor, les memòries d'una criatura de dotze anys que ell mateix havia contribuït a salvar del camp de treballs forçats de L'viv, Janka Hescheles.

La mémoire fidèle et précise de l'auteur va de pair avec le relief des descriptions, et tout cela d'une concision en effet exceptionnelle: nous ne connaissons aucune autre relation de ce genre où une pareille multitude de précisions soient données avec une telle expressivité dans aussi peu de pages.

Cette qualité de l'ouvrage ne fut pas obtenue par un art conscient quelconque. Le manuscrit ne comporte aucune trace de remaniements. D'ailleurs, c'est le primitivisme incontestable du journal qui lui assure sa cohérence. L'explication se pose sur le plan sociologico-psychologique.

Ces cahiers ont été écrits au temps où la vie du mémorialiste était toujours menacée. Son attitude vis-à-vis des événements consignés n'ayant pas changé, l'ouvrage obtient spontanément son homogénéité intérieure, son échelle de comparaisons, etc., adéquates à la réalité vécue.⁵

Vaig pensar que seria una bona idea aconseguir aquell text i proposar-lo a alguna editorial del nostre país. En els darrers anys s'ha estès molt la bibliografia accessible —en català o en castellà— de testimonis de la *Xoà*. El més habitual és que es tracti de testimonis d'adults que escriuen *ex post facto*: Primo Levi, Imre Kertész, Tadeusz Borowski, Elie Wiesel, etc. L'únic text infantil (juvenil, més aviat) que ha assolit veritable fama és el *Diari* d'Anna Frank, que reflecteix la supervivència a la «Casa de darrere» però diu poc sobre l'ambient antisemita de l'època. Per això, i ateses les explicacions de Borwicz, em vaig disposar a cercar el llibre i a preparar la qüestió dels drets d'autor. Per resoldre aquest darrer aspecte, l'abril de 2012 vaig escriure al Yad Vashem, el monumental museu sobre l'Holocaust que hi ha a Jerusalem. Una documentalista del centre, la senyora Timorah Perel, em va donar el telèfon i l'adreça electrònica de Janina Altman. Vaig pensar que devia ser una filla de l'autora: «No», em va respondre, «és l'autora». Durant dies no vaig saber com reaccionar-hi. Semblava que es tancava una mena de cercle màgic: un autor que estimo, Miłosz; la meva ciutat, Cracòvia; un dels caps de la resistència antinazi d'allà, Michał Borwicz; una persona que ell va salvar, Janina Heschel (Altman de cognom de casada); un llibret que em vaig plantejar de traduir. I mentre hi pensava, paralitzat, em va arribar un missatge de correu electrònic signat per Janina Altman. «I think this is the beginning of a beautiful friendship»...

5. Michał Borwicz: *Écrits des condamnés à mort sous l'occupation nazie (1939-1945)*. París: Gallimard, 1996, pàg. 391-392.

Efectivament: des de llavors, els nostres intercanvis epistolars són una extraordinària font d'enriquiment humà. Janina, una dona que durant la infantesa va sobreviure a l'Holocaust, que des de la seva adolescència viu a Israel en exili perpetu de la seva ciutat natal i que, amb més de vuitanta anys, escriu correus electrònics plens de lucidesa i vitalitat, i signa manifestos pels drets humans i col·lectius de la Palestina ocupada, dóna al seu traductor una lliçó permanent d'humanitat, generositat, energia i optimisme. Gràcies a ella, a la paciència dels seus aclariments, ha estat possible la present traducció.

Amb els ulls d'una nena de dotze anys ha estat en silenci quasi absolut durant setanta anys. El 1958 n'aparegué una primera traducció a l'alemany —molt ajustada i fidel, però amb alguns malentesos— a càrrec de Viktor Mika.⁶ El 2011, en el marc de les aproximacions entre Ucraïna, els polonesos i els jueus, en van aparèixer dues traduccions més, editades en format d'opuscle, al rus i a l'ucraïnès,⁷ fetes respectivament per Vladímir Kadenko i Andrii Pavlixin. I això és tot: les memòries de Janina no han tingut més circulació que aquestes tres versions, més o menys circumstancials. Això no encaixa amb els comentaris de Borwicz, un altre gran desconegut tant a Occident com a Israel. No és estrany que, en assabentar-se que se n'estava preparant una edició catalana, l'autora em digués com de difícil li resultava expressar la seva alegria perquè s'havia trencat un silenci de setanta anys.

La present edició intenta posar fi a aquest silenci. Ofereim als lectors una traducció de la versió publicada a Cra-

6. *Im Feuer vergangen. Tagebücher aus dem Ghetto*. Berlín: Rütten & Loening. 2a ed., 1959, pàg. 299-356.

7. Яніна Хешелес: Глазами двенадцатилетней девочки. Перевод Владимира Каденко. Кіев: Дух і літера, 2011. Яніна Гешелес: Очима дванадцятирічної дівчинки. Переклав Андрій Павлишин. Кіев: Дух і літера, 2011.

còvia l'any 1946. Aquella edició, però, no conté la totalitat del diari de Janina, ja que en van quedar fora algunes pàgines que estaven menys relacionades amb la història viscuda per l'autora. Els editors van eliminar passatges dedicats a somnis, imaginacions i reflexions. Poc abans de morir, quan va sentir la veu inequívoca del seu propi cos, Michał Borwicz va donar el manuscrit als arxius del quibuts Beit Lohamei Haghetaot (Casa dels Lluitadors del Gueto), que van digitalitzar-lo i el tenen en la seva pàgina d'Internet.⁸ Seria desitjable que algun polonista en fes una edició crítica, cosa que òbviament queda fora de les meves possibilitats.

He intentat reproduir l'escriptura infantil de l'original, per exemple preservant-ne en molts punts la puntuació incorrecta, les repeticions de sintagmes, l'ús impropï de *doncs* (pol. *więc*), una certa tendència a la parataxi, etc. La coloració regional del seu polonès s'expressa en aquesta versió amb un lèxic que en alguns moments pot semblar geogràficament marcat, però que en realitat és deliberadament integrador (intercanviabilitat de *noi*, *xiquet* i *al·lot*, *eixir* i *sortir*, *passà* i *va passar*, *parèixer* i *semblar*, *creïlla* i *patata*, etc.). Actualment, i a causa dels reduccionismes i de la dictadura del dialectalisme, aquesta manera d'escriure és cada vegada més infreqüent en català. En aquest text té la funció de servir l'original i, alhora, una concepció *no regionalista* de la llengua d'arribada. El mateix hauríem de dir respecte de certes combinacions pronominals, perfectament regulars i desproveïdes d'ambivalències, típicament meridionals: *li'n*, *li'l*, *li la*. Per contra, la resta de la morfologia és en general *estàndard* o «oriental», per claredat, però també per raons extralingüístiques que el lector

8. <<http://www.infocenters.co.il/gfh>> ↓ English ↓ Quick Search ↓ cerqueu “Janina (Janka) Hescheles: her memoir” [Consulta: setembre 2012].

podrà deduir fàcilment. Hi he introduït un ús morigerat de l'article personal en determinats contextos.

En les intervencions dialogades, he regularitzat la presentació amb guions a la manera estàndard. En aquest aspecte la present edició divergeix de l'original, que mostra una certa incoherència formal. He deixat intactes els diminutius hipocorístics polonesos (Janina: Janka, Janula; Gustaw: Gustek, etc.), confiat que el lector els relacionarà amb les formes rectes. D'altra banda, davant la impossibilitat pragmàtica de traduir a tot arreu *mamusia* per la seva forma literal (mama o mamà), he deixat «ma mare», que almenys transmet la proximitat del diminutiu polonès.

La major part de les notes a peu de pàgina són les de l'edició polonesa, i unes quantes més adapten directament el contingut del glossari que aquella versió ofereix com a annex. Les notes de Iaroslav Hyrtsak hi apareixen marcades com a IH. L'autora ha introduït algunes notes seves, que diferenciem amb JA. Finalment, les notes complementàries que he afegit jo mateix són, per descomptat, les que apareixen com a NT.

El volum es tanca amb una absoluta primícia: els poemes de Janka Hescheles escrits al camp de concentració, i que d'alguna manera li van salvar la vida, en versió bilingüe. Els va publicar Michał Borwicz, l'escriptor i activista que va treure Janina del camp de L'viv.⁹ En la traducció he sacrificat les rimes per mantenir amb la màxima exactitud possible el ritme de l'original. N'he deixat intactes les irregularitats pel que fa a la puntuació i a l'ús de majúscules i minúscules.

9. Michał M. Borwicz (ed.): *Pieśń ujdzie cało... Antologia wierszy o żydach pod okupacją niemiecką*. Varsòvia / Łódź / Cracòvia: Wydawnictwa Centralnej Żydowskiej Komisji Historycznej w Polsce, 1947, pàg. 270-273. Aquests i altres poemes es poden veure en versió autògrafa (escanejada) en: <<http://www.infocenters.co.il/gfh>> ↴ English ↴ Quick Search ↴ cerqueu “Janka Heszeles” [Consulta: setembre 2012]. (NT)

Finalment, he deixat en polonès la toponímia de la Galítsia Oriental (actualment repartida entre Bielorússia i Ucraïna); per això, per exemple, la ciutat de l'autora no apareix com a L'viv, sinó amb la forma Lwów. Ho faig per respecte al context i per coherència amb el discurs polonòfon de l'autora, però també com una manera de recordar que, en altres temps, *nacionalitat* i *ciutadania* eren conceptes clarament diferenciats i respectats en aquella zona. De fet, i a l'inrevés del que passa en altres llocs d'Europa, aquesta diferenciació es manté ben clara avui dia en polonès.

Guillem Calaforra
Foios, juliol de 2012

[Nota dels editors polonesos, 1946]

Les memòries de Janina Heschels, les va cedir el Consell d'Auxili als Jueus a la Comissió Històrica Jueva de Cracòvia. Aquest manuscrit es compon de tres llibretes, escrites amb una calligrafia gran, clara (en part amb llapis, en part amb tinta). En total conté 67 fulls en format de quadern (132 pàgines escrites).

El text està format per dos conjunts. Perquè, al principi, Janka va escriure els records dels darrers mesos de la seva estada al camp «Janowski». En acabar aquest conjunt, començà l'altre: des del principi del contacte amb l'ocupació alemanya. En aquest darrer treball, en arribar a l'època que tractava en el treball anterior, repeteix —per la natura mateixa de les coses— fets que ja havia anotat allà. Per aquest motiu, hem substituït el principi del segon text per la totalitat del primer. A més d'això, van quedar fora de consideració un parell de pàgines inicials que no tractaven sobre l'ocupació alemanya. S'ofereix aquí el text sense cap canvi. Només s'hi han corregit errors ortogràfics; per contra, no se n'han corregit ni els errors sintàctics ni els de cap altra mena. S'hi han deixat també totes les peculiaritats semàntiques. El títol l'ha posat l'equip de redacció. N'ha preparat el text Maria Hochberg-Mariańska, que l'ha dividit en capítols i l'ha proveït d'una introducció i d'observacions en notes a peu de pàgina.

Quan va escriure aquestes memòries, l'autora tenia dotze anys. Actualment en té quinze. En convidar-la a fer una ullada a les galerades va voler introduir un seguit de correccions, fonamentalment estilístiques. Per exemple,

volia canviar necessàriament les conjuncions i eliminar tot un seguit d'expressions.¹⁰ Com que, per una qüestió de principis, no podíem assumir els precés de l'autora, només li vam assegurar que el lector serà conscient que avui dia, amb tres anys més, escriuria molt millor.

L'equip de redacció

10. Per raons òbvies, en aquesta traducció ometem els detalls lingüístics concrets, comprensibles només des de l'òptica del lector polonès. (NT)

[Presentació]

Una altra vida humana salvada, la vida d'un infant, arrabassada al camp de la mort: una gota en l'insondable mar del crim. En aquest cas, no pas sota el govern de la casualitat, sinó gràcies a un «treball» conscient, deliberat, precís, sorgit de la felicitat pertinença d'una nena d'11 anys al gremi de les lletres, al grup de gent que al camp de concentració «Janowski» (a Lwów) estava infectada amb el «virus de la literatura».¹¹ Aquest virus, que en les condicions d'un dels camps nazis més terribles podia provocar la mort cada dia i a cada hora, a la petita Janka Hescheles li va donar la vida.

Entre centenars de presoners del camp «Janowski», ¿què seria l'existència d'aquesta nena sinó la nostàlgia per la poesia, la voluntat de fer perdurar —tal com ella escriu— «en versets sense rima»¹² el que passava al seu voltant? Les noies del seu grup, a les quals recita els seus poemes durant les «vetllades» organitzades a la llum del foc dels cadàvers cremant als «Piaski», fan que atregui l'atenció de Borwicz.¹³ D'aquesta manera es va establir el contacte entre la petita presonera i el grup de l'organització que treballava clandestinament al camp de concentració. En les memòries de Janka es repeteixen els noms

11. Veg. M. Borwicz, *Literatura w obozie* («Książki Woj. Żyd. Kom. Hist. w Krakowie», núm. 5).

12. Alguns d'aquells «versets» es troben en l'antologia *Pieśń ujdzie cało...* (ed. CŻKH). [Per desig exprés de l'autora incorporem en aquesta edició, com a annex i en versió bilingüe, els poemes d'ella que Borwicz va incloure en l'antologia esmentada. (NT)]

13. Veg. Borwicz, *ibid.*

d'«Ilian», Wahrman, els Grün, els Jakubowicz, Fränkl, Kleinman, és a dir, tots els qui estaven lligats per un vincle comú de treball en la clandestinitat.

La idea sobre el destí d'aquella nena amb una sensibilitat més pregona i més clara del que permetia l'edat de deu anys, i llançada en solitud a l'abisme de l'horror, acompanya tot afortunat que ha aconseguit sortir viu de l'infern del camp. Una de les primeres preocupacions d'«Ilian» en arribar a Cracòvia és la qüestió de treure Janka del camp de concentració «Janowski». Allà havien romàs al seu lloc les vies i els contactes habituals, de la resta es va encarregar el Consell Cracovià d'Auxili als Jueus. Pel setembre de 1943 la dona que ens feia d'enllaç¹⁴ va anar fins a Lwów, es va trobar amb Wahrman i va acordar amb ell el moment i el lloc d'actuació. Hom va treure del camp Janka i «Elżbieta», i les va traslladar a Cracòvia. La primera es va quedar a Cracòvia, i un parell de setmanes després de la seva arribada li vam regalar una llibreta grisa i un llapis.

Aquella llibreta grisa, escrita amb una calligrafia clara, infantil, sortosament es va conservar, traslladada d'un lloc a un altre i, tal com la seva autora —tot i que no juntament amb ella—, acuradament protegida. Eren anys en què sense explicacions més detallades hom sabia que un tros de paper escrit amb unes quantes paraules de contingut sospitosos equivalia sovint a una condemna a mort. En les memòries de Janka Hescheles, d'unes desenes de pàgines, tot és clar, senzill —i ja completament no sospitosos... Era impossible donar instruccions a una nena de 12 anys fugitiva del camp «Janowski» sobre el fet que havia d'escriure clarament i, per tant, coartar en ella el que era el més essencial: la sinceritat infantil.

14. Es tracta de Józefa Rysińska («Ziuta», «Ziutka»), del paper de la qual com a enllaç parla Michał Borwicz en el seu llibre *Spod szubienicy w teren*. París: Księgarnia Polska w Paryżu, 1980, pàg. 35-36. (NT)

Ja les primeres pàgines del quadern mostraven tot el valor d'aquelles memòries, escrites amb la immediatesa d'un infant, amb un talent i un domini de la forma literària indubtables, i finalment amb una memòria del tot rellevant i fidel als esdeveniments, basats rigorosament en dades i noms. Per això, també —tot i que eren dies atrafegats, i el fet de salvar la vida d'una única persona implicava posar-ne en perill tot un grup—, no vam vacillar a afegir llenya al foc i hom va provocar Janka perquè escrigués els seus records, ja dues setmanes després d'abandonar el camp de concentració.

Tot just ara estem en condicions de valorar en la seva justa mesura el fet que ho escrigués «en calent», abans que les noves vivències —els anys passats «en llibertat»— no esborressin en ella cap d'aquells esdeveniments. Les coses van anar tan excepcionalment bé que al seu primer lloc de residència a Cracòvia tenia plena llibertat, no va haver de mentir ni de dissimular —almenys no enfront dels de casa—, la qual cosa potser va resultar fonamental perquè pogués fer una reconstrucció tan tranquil·la i exacta de les seves vivències.

Naturalment, no hi van faltar els disgustos. La petita presonera, una noia que havia sortit del camp de concentració, prejutjava amb massa optimisme sobre la qüestió de la seva pròpia seguretat. Va expressar-ho de manera inconscient ja el primer dia de la seva estada a Cracòvia, sobre el qual escriu al final de les seves memòries: «No podia fer-me conscient que m'estirava al llit en una habitació i ningú no hi trencava el silenci»... Després de les experiències del camp de concentració «Janowski», tres idees com ara *habitació*, *llit* i *silenci* de seguida es convertiren per a Janka en idees de seguretat, quan per a nosaltres precisament eren només els requisits de la tranquil·litat. També d'això es derivava una certa despreocupació, i fins

i tot una certa frivolitat, amb què, al seu primer habitatge (la nostra habitació era només una etapa provisional d'uns quants dies), deixava ací i allà, o ficava entre les pàgines d'un llibre acabat de llegir, papers escrits amb poemes sobre un contingut sempre semblant: el camp de concentració, els «Piaski»; la mort, la nostàlgia per la seva mare; Belżec...

Tot i això, les memòries van quedar escrites i van començar el seu camí conspiratiu —ja per vies diferents de les de la seva autora. Van apreciar aquest modest quadern en tota la seva importància i en tot el seu valor documental. Durant gairebé un any i mig —des de setembre de 1943 fins al dia de l'alliberament—, moltes vegades empaquetat amb pressa juntament amb altres papers i traslladat d'un lloc a un altre, quan ja el foc gairebé envoltava l'amagatall de conspiradors, sortosament va sobreviure a la guerra.

Janka també va canviar diverses vegades de pis —i de pell. Després d'uns quants mesos de tranquil·litat van començar les «mudances» habituals. Així, doncs, Janka va ser en primer lloc la filla d'un oficial polonès i d'una jueva (allà havia de ser precisament així!); després —en acabar la insurrecció de Varsòvia— es convertí en un infant perdut de Varsòvia, i ja ni tan sols no calgué que contés gaires coses sobre ella a la nova patrona, sinó que ho vaig deixar a l'albir de la fantasia de la noia mateixa; finalment, els darrers mesos de la guerra els va passar en un ambient bo, cordial, després de ser traslladada de la Varsòvia destruïda a Poronin, al Centre Infantil, a cura de Jadwiga Strzałecka, que entre una munió d'orfes del Centre va amagar i salvar desenes de nens jueus.

Lliurem a la impremta les memòries en la seva primera i única forma, sense cap canvi ni cap correcció. D'una manera senzilla i condensada hi van quedar recollits els

1. Jadwiga Strzalecka, directora del Centre Infantil, amb la seva filla i amb tres nenes jueves. Janka Hescheles és la primera de l'esquerra. Poronin, 1945.

problemes de la vida i la mort dels jueus sota l'ocupació nazi, problemes sobre els quals tant es parla i s'escriu avui fent servir material preparat, entrevistes, tota la bibliografia, en aquest moment ja bastant àmplia. Janka, que escrivia al seu raconet, i que amagava el quadern quan sonava qualsevol campaneta i quan se sentia el soroll de passos des de l'escala, ens hi ofereix un document d'un notable valor històric i d'un inaudit valor psicològic. La Comissió Històrica Jueva ha dut a terme moltíssimes entrevistes amb infants, algunes d'elles esgarrifoses quant al contingut. Tanmateix, hi escau de reconèixer una diferència:

els nens que han donat testimoni davant la Comissió s'hi esplaien durant una conversa còmoda. Han deixat enrere l'ambient d'amenaça, més enllà del dia d'avui, que és un dia segur i amb un contingut diferent. Janka, mentre escrivia, era encara en aquell món concentracionari. Cada vegada que ens trobàvem amb ella ens demanava pels rumors «d'allà», del camp. I, malgrat el gran autocontrol extern, de segur que s'adonava del perill quotidià de la seva nova vida, més encara pel fet que no li amagàvem res. Tant més digna d'atenció en aquestes memòries, doncs, és la maduresa en la manera d'enfocar certs problemes, i el distanciament en relació amb les qüestions més personals i encara sagnants.

Sobre el fons d'una nova realitat creixent cada dia al gueto, i després al camp de concentració, s'estableix i cristallitza la posició interior de la noia, llançada al seu destí d'òrfena —d'una nena que va sobreviure a la mort del pare i de la mare, i que amb els seus propis ulls es mira la mort de centenars de persones. Va captar clarament el «nou ordre» —la caiguda d'uns, les noves jerarquies dels altres: així, doncs, a base d'influències i de suborns, a l'oncle de Janka li donen feina de netejador de clavegueres, mentre que el barber que afaita el comandant alemany de la ciutat pot fer fora del pis altres mortals normals i corrents...

Es van convertir en un testament les paraules del seu pare, les últimes paraules vives, quan s'acomiadà de Janka al portal d'una casa aliena, ja ple de mals presentiments: «[...] no ploris [...], plorar és humiliar-se en la dissort i en la fortuna [...]». I Janka escriu: «quan al meu voltant no hi havia ningú, doncs plorava sense parar», i més tard, des del fons mateix de l'infern concentracionari escriu la frase més definitiva sobre un grup de noies amb qui anava al bany més enllà del filat espinós: «El camí era molt trist.

Quan anàvem per la ciutat, els vianants i els nens se'ns quedaven mirant bocabadats. Com que no volíem fer veure el nostre estat deplorable, pel camí cantàvem marxés alegres»...

Hem vist moltes vegades —també ací—¹⁵ automòbils plens de noies jueves del gueto i del camp de concentració cantant les seves «marxés alegres». Sovint se sentien comentarís sobre això: «Tenen ganes de cantar, els desvergonyits jueus...» Heus ací una d'aquestes «desvergonyides», una presonera d'onze anys, que amb tanta senzillesa i claredat esclareix el que els passa a aquests condemnats que canten: «no volíem fer veure el nostre estat deplorable»...

Això de precisar una certa línia d'oposició interior no va sortir del no-res. La nena, que vagarejava pel camp de concentració, tothora entre gent més gran, i que escoltava les converses que tenien lloc on hi havia «Ilian» al cartonatge,¹⁶ s'impregnà amb els punts de vista d'un cert grup de gent que amb la seva fermesa i amb la seva voluntat plantaven cara al salvatgisme de la barbàrie. En aquest ambient es generà la revolta d'aquesta nena contra l'actitud resignada d'un condemnat que va ser penjat al camp, i la seva oposició, expressada en aquesta frase: «¿I jo he de ser una heroïna així? No, he de viure! [...] vull viure. [...] plantaré cara als assassins [...]». Ben cert que d'allò van sorgir les propostes que després ens faria ací, a Cracòvia, perquè l'agaféssim «per ajudar» a conspirar, i aquesta mateixa és la font d'on va sortir la idea de comprar una ampolla de mig litre de gasolina i amagar-la entre la roba interior, quan després de la insurrecció de Varsòvia es va parlar molt de l'heroisme dels infants que anaven contra els tancs amb ampolles de benzina...

En lliurar a la impremta aquestes memòries, modesta-

15. Cal recordar que l'autora d'aquest text escriu des de Cracòvia. (NT)

16. Un dels tallers del camp de concentració.

ment il·luminades des de fora, creiem que seran no sols un document històric, i no sols una de les nombroses acusacions contra el crim nazi, sinó també un material per a psicòlegs-educadors, que reflexionaran de tot cor i sàviament sobre el que pertoca fer, sobre el que pertoca donar als nens que són més madurs del que escau a la seva edat, profundament ferits i profundament sensibles.

Maria Hochberg-Mariańska¹⁷

17. «Mariańska» era el pseudònim, en la xarxa de la resistència antifeixista, de Maria (Marysia) Hochberg, que va ser companya sentimental de Michał Borwicz abans de la guerra, i que dècades després va treballar al Yad Vashem. Va editar, per exemple, el volum *Dzieci oskarżają* (*Els xiquets acusen*, conjuntament amb Noe Grüss), un dels pocs llibres que esmenten les memòries de Janka Heschels (Varsòvia: Centralna Żydowska Komisja Historyczna, 1947, reeditat posteriorment com a *Dzieci Żydowskie oskarżają*). Tant Hochberg com Borwicz van ser militants del Partit Socialista Polonès, que desaparegué a Polònia l'any 1948. Veg. <<http://www.infocenters.co.il/gfh>> ↓ English ↓ Quick Search ↓ cerqueu “Maria Marianska - Hochberg” [Consulta: setembre 2012]. (NT)